

Pārskats par konstatētajiem trūkumiem, kas saistīti ar bērnu bez pavadības tiesību nodrošināšanu izraidīšanas procedūrā.

Projekta “Efektīva novērošanas un izraidīšanas procesa realizēšana (1.posms)” 4.pasākuma “Nepilngadīgo bērnu, kuri ceļo bez pavadības, tiesību nodrošināšana izraidīšanas procesā” ietvaros kā viens no veicamajiem pasākumiem ir noteikta pārskata sagatavošana par konstatētajiem trūkumiem, kas saistīti ar bērnu bez pavadības tiesību nodrošināšanu izraidīšanas procesā. Lai apzinātu iespējamus trūkumus, tika veikta Latvijas normatīvo aktu un prakses izpēte. Projekta ietvaros tika veikta arī Latvijas bāriņtiesu aptauja, organizētas intervijas ar Daugavpils pilsētas bāriņtiesas, Viļakas novada bāriņtiesas un Valsts robežsardzes (turpmāk – VR) pārstāvjiem, lai pārrunātu problēmas, ar kurām bāriņtiesas un Valsts robežsardze saskaras, nodrošinot bērnu bez pavadības tiesības un intereses izraisīšanas procesā, trūkumiem tiesiskajā regulējumā un nepieciešamajiem uzlabojumiem.

Izpētes laika tika identificētas šādas problēmas:

- 1) Atbilstoši Imigrācijas likuma 7. pantam kārtību, kādā Latvijas Republikā ieceļo un uzturas nepilngadīgie ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības, nosaka Ministru kabinets. Ministru kabinets 2003. gada 16. decembrī pieņēma noteikumus Nr.707 “Kārtībā, kādā Latvijas Republikā ieceļo un uzturas nepilngadīgie ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības”, kuri ir novecojuši un neatbilst mūsdienu prasībām. Piemēram, minētajos noteikumos ir norādīts, ka bērns var būt ievietots Valsts policijas Nepilngadīgo profilakses centrā, audzināšanas iestādē, kas pēc būtības neatbilst faktiskajai situācijai un radīt tiesību normu piemērotajiem. 2019. gada 2. augustā tika sagatavota un nosūtīta vēstule Ministru kabinetam par nepieciešamību izstrādāt bērnu tiesību aizsardzības prasībām atbilstošu kārtību, kādā nepilngadīgie ārzemnieki, kuri ceļo bez pavadības, tiek uzņemti un uzturēti Latvijā, kā arī atgriezti uz uzņemošo valsti, jo esošais tiesiskais regulējums ir novecojis un ir pilnveidojams. Ministru kabineta 2019. gada 30.augusta vēstulē Nr.18TA-1417/3999 tika sniegta informācija par veiktajiem grozījumiem normatīvajos aktos, vienlaikus norādot, ka jautājumu par jaunu regulējumu attiecībā uz nepavadīto bērnu, kuri uzturas Latvijas nelikumīgi, tiesību ievērošanu plānots risināt Imigrācijas likumprojekta ietvaros.
- 2) Saskaņā ar Izglītības likuma 3. panta trešo daļu nepilngadīgajam trešās valsts valstspiederīgajam, kuram nav likumīga pamata uzturēties Latvijā, ir tiesības iegūt pamatizglītību laika posmā, kas noteikts brīvprātīgai izceļošanai, vai laika posmā, uz kādu izraidīšana atlikta, kā arī viņa aizturēšanas laikā. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11. panta pirmajā daļā noteikts, ka valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām. Šā panta otrā daļa nosaka, ka bērnam ir tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, pamata un vidējo izglītību, kā arī arodizglītību. Tādējādi ir konstatējama pretruna starp Izglītības likuma 3. panta trešo daļu un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11. panta otro daļu. Proti, Izglītības likuma 3. panta trešā daļa ierobežo nepilngadīgo trešās valsts valstspiederīgo vai bezvalstnieku, kuriem nav likumīga pamata uzturēties Latvijā, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, vidējo izglītību un arodizglītību.

- 3) Lai arī Izglītības likums garantē nepilngadīgajam ārzemniekam trešās valsts vastspiederīgajiem vai bezvalstniekiem tiesības iegūt pamatizglītību, praksē izraidāmie nepilngadīgie šīs tiesības nevar īstenot, jo nav noteikta izglītības nodrošināšanas kārtība, turklāt jautājumu nav iespējams risināt ierobežota bērna uzturēšanas laika Latvijas valstī līdz izraidīšanai, dēļ. Kā arī pastāv faktiskie šķēršļi organizēt mācības nepilngadīgajiem ārzemniekiem, kuriem piemērota aizturēšana. Konkrētā izglītības nodrošināšanas kārtība ir noteikta tikai attiecībā uz nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem. Saskaņā ar Ministru kabineta 2016. gada 26. jūlija noteikumiem Nr. 488 "Kārtība, kādā nepilngadīgam patvēruma meklētājam nodrošina izglītības ieguves iespējas Patvēruma meklētājam vispārējās izglītības ieguves uzsākšanu nodrošina triju mēnešu laikā no dienas, kad VR iesniegts iesniegums par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu. VR vai Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde rakstiski informē par to Izglītības un zinātnes ministriju.
- 4) Saskaņā ar normatīvajiem aktiem jautājumu par nepilngadīgā ārzemnieka bez pavadības tiesību un interešu pārstāvību un aizsardzību izraidīšanas procesā risina tās pašvaldības bāriņtiesa, kuras administratīvajā teritorijā uzturas nepilngadīgais bez pavadības. Bāriņtiesas pārstāvis piedalās sākotnējās procesuālās darbībās, kuras veic Valsts robežsardze pēc nepilngadīgā bez pavadības konstatēšanas/ atrašanas, t.i. nepilngadīgā aizturēšanas laikā, viņa mantu apskatē, protokola sastādīšanā u.c. Līdz ar to bāriņtiesai vienmēr ir jābūt sasniedzamai, lai pārstāvētu bērnu un piedalītos visās procesuālajās darbībās izraidīšanas procesa ietvaros. Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka praksē ne visas bāriņtiesas ir sasniedzamas diennakts režīmā.
- 5) Nodrošinot bērna tiesību un interešu pārstāvību, bāriņtiesām praksē var rasties problēmas ar tulka pieejamību, ja nepilngadīgais runā svešvalodā. Tulks, kuru nodrošina Valsts robežsardze, bāriņtiesām ne vienmēr ir pieejams, ja sarunu ar bērnu nepieciešams veikt pēc bāriņtiesas iniciatīvas.
- 6) Bāriņtiesām trūkst zināšanu par dažādu tautību pārstāvju kultūras īpatnībām, līdz ar to ir grūtības veidot komunikāciju un uzticības attiecības ar citai kultūrai piederīgu bērnu.
- 7) Bāriņtiesai ir jāizrāda aktīva interese par bērnu, lai nodrošinātu pilnvērtīgu viņa tiesību un interešu aizsardzību, t.sk. organizējot un vadot personisku interviju, skaidrojot bērnam viņam draudzīgā un saprotama valodā viņa tiesības, noskaidrojot iespējamās sūdzības, lūgumus, informējot viņu par likumisko pārstāvi un viņa lomu, iespējam sazināties ar likumisko pārstāvi, tiesībām pieprasīt patvērumu, pārsūdzēt lēmumus, ja tas ir bērna interesēs, tiesībām sazināties ar radniekiem, tiesībām saņemt palīdzību, ja fakti liecina par bērna iesaistīšanu cilvēktirdzniecībā u.c. T.sk., bāriņtiesai jānoskaidro bērna uzturēšanas apstākļi Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā, Patvēruma izmitināšanas centrā Muceniekos, bērnu aprūpes iestādē vai krīzes centrā – kā notiek saziņa ar bērnu, kā bērns var īstenot savas tiesības sazināties ar radniekiem, likumisko pārstāvi, kā bērns var īstenot citas savas tiesības (piemēram, veselības aprūpe, izglītība) un pavadīt brīvo laiku. Diemžēl praksē tas ne vienmēr tiek nodrošināts un bērna tiesību un interešu pārstāvības funkcijas tiek pildītas formāli.

- 8) Bāriņtiesām trūkst teorētisko un praktisko zināšanu par personiskas intervijas veikšanu ar bērnu. Praksē bāriņtiesas pārstāvis piedalās intervijā tikai kopā ar VR darbiniekiem. Jābūt apmācībai veikt personisko interviju.
- 9) Ņemot vērā, ka attiecībā uz nepilngadīgajiem pastāv augsti riski, ka viņi varētu būt iesaistīti cilvēktirdzniecībā, bet praksē šādi gadījumi praktiski nav konstatēti, izraidīšanas procesā ir jābūt pievērstai rūpīgai uzmanībai bērna teiktajam un pazīmēm, kas var norādīt uz cilvēktirdzniecības upuri. Līdz ar to ir lietderīgi nodrošināt bāriņtiesām un VR apmācības par iespējamo cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanu, garantiju un palīdzības sniegšanas iespējām cietušajai personai.
- 10) Bāriņtiesas darbinieka darba pienākumu pildīšana, kas saistīta ar nepilngadīgā bez pavadības tiesību un interešu pastāvību, mēdz notikt ārpus bāriņtiesas darba laika, līdz ar to tas rada papildu izdevumus pašvaldībai par bāriņtiesas darbinieka darba samaksu. Nepilngadīgā ārzemnieka tiesību nodrošināšana izraidīšanas procedūrā ir valsts pienākums saskaņā ar starptautiskajiem dokumentiem, turklāt VR, Iekšlietu ministrijai tiek piešķirti papildu naudas līdzekļi šo saistību pildīšanai. Savukārt bāriņtiesas (pašvaldības) budžeta iespējas ir ierobežotas, lai gan tai jāīsteno bērnu tiesību aizsardzība attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā.
- 11) Pret nepilngadīgo ārzemnieku par nelikumīgu robežas šķērsošanu var būt uzsākta administratīvā pārkāpuma lieta vai kriminālprocess. Praksē nav saprotams ar kādu mērķi un kādā veidā iespējams izpildīt uzlikto sodu, ja nepilngadīgais tiks izraidīts. Bāriņtiesai pienācīgi jāpārstāv bērns šajos procesos.
- 12) Nepilngadīgajam ārzemniekam bez pavadības jebkurā procedūrā, t.sk. izraidīšanas procedūrā, ir tiesības pieteikties brīvprātīgās atgriešanas un reintegrācijas atbalsta programmai, kuru nodrošina Starptautiskās Migrācijas organizācija. Ņemot vērā bērna vecumu un briedumu, kā arī valsts atbildību par nepilngadīgo ārzemnieku, nepilngadīgajam ne vienmēr būs iespējams piedalīties šajā programmā. Praksē šāda iespēja praktiski netiek izmantota.
- 13) Saskaņā ar Ministru kabineta 2011. gada 21. jūlija noteikumu Nr.454 "Noteikumi par ārzemnieka piespiedu izraidīšanu, izceļošanas dokumentu un tā izsniegšanu" 14. punktu izraidāmajam nepilngadīgajam ir tiesības saņemt ēdināšanai un transporta izdevumu segšanai naudas līdzekļus 30 eiro apmērā. Minēto naudas summu izmaksā nepilngadīgā ārzemnieka likumiskajam pārstāvim. Tomēr praksē Bāriņtiesa kā nepilngadīgā ārzemnieka pārstāvim piedalās arī bērna faktiskajā izraidīšanā, nodrošinot nepilngadīgā ārzemnieka tiesības un intereses, tostarp, lai nodrošinātu, ka ceļošanas laikā bērns atrodas drošos apstākļos un pārliecinātos, ka viņš tiek nodots kādam no viņa vecākiem vai likumiskajam pārstāvim, vai specializētai iestādei, kas atbild par bērna tiesību aizsardzību attiecīgajā valstī.
- 14) Izraidāmajam nepilngadīgajam paredzēts izmaksāt vienu reizi naudas summu 30 eiro apmērā ēdināšanai un transporta izdevumu segšanai. Paredzēto naudas summu izsniedz viņa likumīgajam pārstāvim. Taču praksē konstatēts, ka likumiskais pārstāvis

bērna faktiskajā izraidīšanā faktiski nepiedalās. Līdz ar to var rasties neskaidrības par rīcību ar naudas summu, jo šis jautājums nav noregulēts. Tāpat minētajos noteikumos nekas nav noteikts par situācijām, kad naudas summu nepilngadīgais ārzemnieks jau iztērējis, bet izraidīšana nenotiek, piemēram, pēdējā brīdī tiek atcelts avioreiss, iestājas nepārvaramā vara. Praksē var būt problēma, kas saistīta ar nepilngadīgā ēdināšanu laikā, kad bērnu nogādā no Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centra, kas atrodas Daugavpilī, uz Rīgas lidostu, jo starp pilsētām ir liels attālums un tas aizņem papildu laiku.

- 15) Bāriņtiesai sadarbībā ar VR ir jānoskaidro, kam tiks nodots bērns izcelsmes valstī, kā arī būtu jāpārliecinās, vai tas tiek nodrošināts faktiski. Tomēr praksē, izpildot lēmumu par piespiedu izraidīšanu, nepilngadīgā nodošana ģimenes loceklim vai pārstāvim, kas ir atbildīgs par bērna tiesību aizsardzību, rūpīgi netiek pārbaudīta, līdz ar to bērna nogādāšana atpakaļ izcelsmes valstī var radīt risku bērna drošībai.